

PRÓNAI ANTAL

(1871-1914.)

A múlt század végén egyre jobban terebélyesedő és erősödő katolikus öntudat nemcsak a közélet hangosabb berkeiben vert gyökeret, hanem behatolt a nemzet reménységét és jövőjét gondozó iskolák falai közé is. Égető szükség volt erre ebben a korban, amikor a katolikus világnézet meggyökereztetésére és erősítésére hivatott nevelők és intézmények közül is sokban megingott a vallás-erkölcsös nevelés jelentőségének tudata. Hitvalló és a gyűlölettel átítatott «klerikális» jelzőtől meg nem ijedő férfiak kellettek, akik vállalni merték a kereszttanításnak bevitelét a középiskolai tanárok körébe és a középiskolai ifjúság szívébe. Hála Istennek, sokan akadtak, akik vállalták a feladatot és az ezzel járó gyakori népszerűtlenséget. Ezeknek a hithű katolikus nevelőknek volt egyik vezéregyénisége Prónai Antal.

A hegyes-völgyes Hont vármegyének Lissó nevű falujában született 1871. december 29-én. Édesatyja, Czeczko Antal, gazdálkodással foglalkozott. Édesanyja a gondos és szelídlelkű Weinhammer Terézia volt. Az egyszerű, de értelmes és mélyen vallásos szülők nagy gonddal nevelték népes családjukat. A legértékesebb kincs, amit a gyermek a szülői házból magával vihet az életbe: az őszinte vallásosság, embertársaink megbecsülése és a munka szeretete. A kis Tóni, ahogy hozzátartozói becézgették, mindezeket bőven magába szívta a szülői ház tiszta és erkölcsös környezetében. Később mint meglett férfi szívesen gondolt vissza a gyermekévekre. «Gyermekkorom feledhetetlen napjai, lelkem be sokszor tér hozzátok üdülésre ... Pedig nem ragyogó verőfény melengetett: korán, nagyon korán elszakadtam a szülői háztól; idegenek közé kerültem – és az édesanyát, a szülői ház éltető szeretetét nem pótolja többé semmi a világon.»¹

Az elemi iskoláit szülőfalujában és Ipolyságon végezte. A falusi iskolában csak hiányos ismeretekre tehetett szert. E miatt fogta el a szorongás, amikor édesatyja az 1882. év szeptemberében Selmechányára vitte, hogy itt beírassa a kir. kat. gimnázium első osztályába. A falusi fiúcska féltékenységét egyéb körülmények is fokozták. «Az a sok könyv, amelyet a könyvesboltban vásároltunk, s amelyek közül alig biztatott egy is nagyobb örömmel, nem olvasnivaló volt, hanem tantárgy valamennyi... A sok tanár, akik nem ismertek s akik előtt úgy állottam, ha véletlenül felszólítottak, mint vádlott a bírása előtt... Sok új dolog, amelyeket mind olyan alapra építettek, amely az én ismereteimből egészen hiányzott.»²

A félték kis diáknak ez a szorongó érzése azonban csakhamar fölengedett. Szerencséjére olyan osztályfőnököt kapott, akire a legmelegebb hála és szeretet hangján tud csak visszaemlékezni, és mint istenáldotta embert emlegette később tanár korában. «Több, mint huszonöt év múlt el azóta s én még elevenen érzem ma is az ő hatását s szívének melege máig benne maradt szívemben.»³ Scham-

bach – később Zsámboki – Gyula volt ez a derék osztályfőnöke. Két évig tanította, de ez az aránylag rövid idő jelentős hatással volt a kis diák fogékonyságára.

Az egyik magyar órán meséket mondtak el a kis tanulók. A lecke meséin kívül más meséket is el lehetett mondani, ki mit tudott. «Én is meséltem – de valami eredetiség lehetett abban, amit mondtam, valószínűleg a kukoricafosztás-kor szerzett mese-stílus szólamai, vagy talán az én rajongó szeretetem a mese iránt tükröződtek előadásomban – elég az hozzá, hogy nagyon megdicsért és azóta rajtam volt a szeme ... Ez az eset fölkelte ambícióm, a magyar órákon a megbeszélések alkalmával élénken kezdtem szerepelni.»⁴ Osztályfőnökükkel a kis diákok sokszor kijártak a szabadba, ahol többek között végigjárták Attila harcait. Egyik alkalommal a kis Czeckó Aetius szerepét kapta. Ennek a feladatának kitűnően meg is felelt, mert megcáfolva a történelmet, tönkrevverte Attila hadait. Kedvesen emlegeti tanárai között a komoly, kimért modorú, de azért derűs hittan tanárát, ellenben földrajz tanáráról azt írja, hogy ilyennek képzelte el kis esgével az oroszok hajdani uralkodóját, Rettenetes Ivánt. Számtan tanárának kedvelt pedagógiai segédeszköze a nyakleves volt. «Nagyon fogatékos számtani ismeretekkel kerültem az elsőbe, az első hetekben semmit sem értettem a számtani órák anyagából s így nem lehetett csodálni, hogy a számtan tanár élénk keze képzeletben félelmes Damokles-kardként lebegett állandóan felettem».⁵

Mint diák sokat tanult, szabad óráiban pedig olvasott. Diákkori első olvasmányát, Defoe Robinsonját egy nagyétű barátjától úgy tudta megszerezni, hogy egyhavi kenyérét adta oda neki a legnagyobb örömmel. A háziasszony el is árulta a dolgot édesatyjának: «Sokat forgatja a könyveket, de nem azokat, amelyekből a leckét szokták föladni». Erre az árulkodásra kedvelt Robinsonját elzárták, és néhány hónapig még a színét sem látta. «Százszor nehezebben viseltem el ezt a keserűséget, mint az egyhónapi koplalást» – panaszkodta később. Mint ötödikes diák öt tanuló társával Apolló-kör néven társaságot alapított kidolgozott szabályokkal. A társaság tagjai hetenként tartották gyűléseiket, a gyűlések lefolyásáról jegyzőkönyvet írtak, a megbírált verseket és egyéb dolgozatokat *Rózsabimbók* című könyvben ki is adták. Értelmes és helyesen gondolkodó diákfőre vall az 1886/87. iskolai évben napvilágot látott *Rózsabimbók* c. gyűjteménynek a kis Czeckótól származó előszava: «Van-e szebb, nemesebb gondolat, mint az, hogy hazánk zengő, minden kifejezésre alkalmas nyelvét műveljük? Van-e szebb eszme annál, hogy azon a nyelven akarunk beszélni, mellyel Petőfi, Kölcsey, Arany, Eötvös ragadták el nemzetünket? Majd később, a férfikor napjaiban lesz alkalom, lesz idő, midőn hálánkat nemcsak így, de nagyobb tettek véghezvitelével is megmutathatjuk». A nyomtatott betű varázsa már 1885-ben megfogta fiatal lelkét, amikor a *Hasznos Mulattatóban* megjelent az első verse. Az ötödikes diák *Az ifjú búcsúja* c. költeményét a *Selmecz és Vidéke* című újság szerkesztősége tartotta érdemesnek a lapban való közlésre. A következő évben ugyancsak *Selmecen Nefelegtsek* címen kerültek nyilvánosságra az Apolló-kör tagjainak irodalmi kísérletei. A hatodik osztály végén megszakadt a kör tagjait összekötő eszményi kapocs, mert a kör lelke, Prónai a lévai piarista gimnáziumba került, és itt végezte el a hetedik osztályt. Itteni magárahagyatottságának emlékét az *Árvácskák* c. költeményfüzére őrzi. Egyébként a nagy diák verseire már több helyről fölfigyeltek, s az *Októberben* és *Salamon halála* címűeket a főgimnázium önképzőkörének érdemkönyvébe való beírásra tartották érdemesnek. A lévai gimnázium önképző-

körének ünnevelt szavalója. A március 15-ére írt és nagy sikerrel elszavalt költeményét Bars vármegye hivatalos közlönye, a Léván megjelenő *Bars* c. újság is leköszölte." Nem közönséges rímgyártóról, hanem lelkes és szépen bontakozó íróról tesznek tanúságot a költemény versszakai:

Meg tudunk mi lenni
Magunk erejéből,
Támadt elég nagyunk
Népünk kebeléből!
Nem rettent el minket
Veszély vagy baj . . . semmi!
Mert tudunk érezni,
Tudunk lelkesedni!

Tudunk lelkesedni,
De tenni is fogunk;
*A hazáért tenni!»
Ez leszen jelszavunk.
És ezen jelszóval
Győzünk bármily tusán,
Mert ez ott született
Márczius idusán.

A népiesség szellemét tükröző irodalom művelését már az Apolló-kör tagjai is célul tűzték ki maguk elé, és erről az elhatározásról Prónai sohasem feledkezett meg. A nép lelkivilágához legközelebb álló műfajok, a mese és legenda iránti vonzalmát minden szépirodalmi művében megtaláljuk. Már a kis diákban fölfedezett mesélő kedv jelenik meg ismételten a nagy diák tollából kikerült néhány nagyobb elbeszélő költeményében, így a népmonda alapján készült *Agatha lelke* c. versében,⁷ a három részből álló *Lucza kútja* c. népmondában,⁸ a fordulatossá és leleményes *Nagyapó* c. elbeszélésében.⁹

A Léván eltöltött egy év jelentős változást hozott Prónai életében. A szép és nemes iránt mindig fogékony lelkében felébredt jövő hivatásának gondolata. Egész egyéniségét az Isten, haza és a tudomány jelszava és ezek szolgálata járta át. A régebben már közzétett Nefejejtsek előszavában is ennek a hármasszónak szolgálatába szegődött, és most, amikor közelebbről megismerhette a piarista rendet, úgy látta, hogy ennek tagjaként szolgálhatja leghívebben magas eszményeit. Szíve sugallatának engedve a rendbe való fölvételre jelentkezett a rend vezetőségénél, és kérése meghallgatásra talált. Öröm és büszkeség töltötte el lelkét, amikor rá gondolt jövő hivatására, és még a beöltözés előtt dalra nyíltak ajkai:

Most a jövőbe tekintek,
S megértem, mi vár rám:
Vallást hirdetni s tanítani
Mint szeressék szép hazám.¹⁰

Vallásos lelkének minden vágya teljesült, amikor 1889 augusztusában magára öltötte Kalazanci Szent József rendjének egyszerű öltönyét.

A szerzetesi próbaévet Vácott töltötte a rend novíciátusában. A szerzetesi önművelés és a szinte napi szükségletévé lett írogatás közt folytak le a próbaév napjai. Hivatása nem valami fiatalos fölbuzdulás volt, hanem komoly elhatározás, és ebben az elhatározásában a próbaév alatt lényegesen megerősödött. Hivatásához és rendjéhez való ragaszkodó szeretete tartalmas és értékes életének legszebb vonásává lett, s egyúttal gazdag forrásává későbbi irodalmi tevékenységének. Szabadabb perceiben papírra vetette élményeit, máskor latin klasszikusokból fordítgatott, vagy a rend alapítójának aranymondásait gyűjtögette és öltöztette zengő magyar sorokba. Kiváló képzettségű és tiszteletreméltó első szerzetes mesterei példája nyomán az egyetemes rend és a magyar piarista rendtartomány múltja is foglalkoztatta, és ennek az érdeklődésnek is meglett később az értékes irodalmi eredménye.

A próbaév leteltével Kecskemétre került. Itt fejezte be középiskolai tanulmányait. A próbaév alatt és Kecskeméten írt versikéit *Ibolyák* címen gyűjtögette össze, és a Rózsabimbókkal megindult sorozat negyedik köteteként tartotta számon. A béke, a sorsával való megelégedettség, az Isten- és hazaszeretet sugallták költeményeit. Néha-néha újraélte a kedves családi múltat, és ez is dalra serkentette. A «hírös város» nagy fiának, Katona Józsefnek emléke is megihlette, és *Katona József sírjánál* c. alkalmi versét szavalták el november 2-án a nagy költő sírjánál.¹¹

Középiskolai tanulmányainak befejezése után Nyitrára került, ahol 1891-93-ban teológiai tanulmányokat végzett. Ezek alatt az évek alatt sem pihentette tollút. Vidéki újságokban és a fővárosi ifjúsági lapokban gyakran találkozunk Prónai nevével. (Kecskemét, Veszprémi Közlöny, Az Én Újságom, Magyar Gyermekevilág, Szépirodalmi Kert stb.) Nyitrai tartózkodása idején munkatársa volt a Nyitramegyei Szemlének is. A különböző helyeken megjelent alkotásai között akad néhány figyelemreméltó termék. Különösen *Júdás ihlete* c. legendája jólsikerült.¹² *A két czinkos* c. négy részből álló verses elbeszélése a Szent István-Társulat kiadásában megjelenő Népiratkák című sorozatban került az egyszerű nép kezébe. A szórakoztatás mellett nevelő célja is volt e munkának. A részeges ember szomorú sorsát és a javulás örvendetes következményeit tárta falusi olvasói elé. Az elbeszélés egyszerű nyelve egy-két helyen Arany Toldijának nyelvét juttatja az olvasó eszébe.

Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte el. Szaktárgyaiul a magyar és latin nyelvet választotta. Különösen a magyar irodalom múltja kötötte le érdeklődését. Nem csoda, hisz nagy mesterek, Beöthy Zsolt és Gyulai Pál előadásait hallgathatta. Mestereinek varázsa hozzákötötte a magyar irodalom múltjához, és a későbbi években saját maga is szorgalmas kutatójává és írójává lett irodalmunk történetének. Egyetemi hallgató korában, 1893. december 8-án tette le az ünnepélyes fogadalmat, s ezzel végleg Kalazanci Szent József munkásai közé szegődött. Egy évre rá, 1895. január 23-án Veszprémben áldozópappá szentelték. Egyetemi évei alatt szorgalmasan dolgozott, és vizsgáit a megfelelő időben szép sikerrel tette le. Mint szakvizsgás tanár kezdette meg a tanítást a budapesti piarista gimnáziumban, és tizenhat esztendeig volt itt a fővárosi ifjúságnak szelídlelkű, közkedvelt nevelője, és idővel a tanári testület legtekintélyesebb tagja. Tanársága első évében megszerezte a doktori címet és tanári oklevelét, s ezzel minden tanulmányi gondtól mentesen az iskolának és a tudomány művelésének szentelhetette idejét. A fiatal tanár lelkületére *A kis Jézus* címen megjelent tizenkét vallásos költeménye derít némi fényt. Minden szépirodalmi művét valami gyermekded lelkület hatja át, és ez különös melegséggel árad az 1895. év karácsonyára megjelent költeményekből. Kisgyermekeknek karácsonyi ajándécul szánta a díszesen kiállított képeskönyvet. Újszerű volt korában e gyermekversek tárgya és felfogása. A gyermek Jézust mutatta be a Szent Család körében, ártatlan játéka, pajtásai, munkája és örömei közt. A versek szép nyelvükkel, finoman és természetesen csilingelő rímeikkel jól hozzá tudtak férközni a gyermekek lelkivilágához. Az ügyes tárgy választás is elősegítette ezt. Pósa Lajos gyermekversei mellett méltán figyelmet keltettek Prónai gyermekversei.

A keresetlen egyszerűség és a gyöngéd szeretet hangja csendül ki az 1899-ben megjelent *Kis barátainak* c. művéből. A kis kötetben hét verset és ugyanennyi prózában írt darabot találunk. A gyermek Jézusról, Krisztusról, király kisasszonyokról mesélő kedves elbeszélések és egyéb érdekes történetecskék mindmegannyi

jelei, mennyire együtt tudott érezni az író a zsengekorú gyermekekkel, kiknek művét ajándékozta. A mesék jobbára ismeretesek voltak Prónai műve megjelenése előtt is, de az ő kezében teljesen átalakultak. A rémisztő vonatkozások és az ártó hatalmak nem ijesztgetik a gyermeket Prónai meséiben. A kis olvasók nem akadtak vasorrú boszorkányokra, akik kemencében sütik meg a kicsikéket, sem más hátborzongató tettekre. Ezekben a mesékben mindig a jó, nemes és a szép győzedelmeskedik. Mindegyik elbeszélése valamire oktat. A koldus golyák c. mese például megható módon példázza a jóban-rosszban való összetartást, vagy a Tapsi meg a Buksi nyúlfiak humoros története mosolyra derít, de közben az engedelmesség megbecsülésére tanít. Választékos magyar nyelven szólnak a kis történetek az apró olvasókhöz, és a mindig fölemelő tartalom mellett a szép magyar nyelv is belopódzik az olvasó gyermekek emlékezetébe.

Az alkalmi évfordulók gyakran megihlették Prónai költői lelkét. Amikor 1904-ben a Szeplőtelen fogantatás dogmája kihirdetésének ötvenéves évfordulóját ünnepelte a katolikus Egyház, a budapesti piarista gimnázium is ünnepélyt rendezett az örömnép alkalmából. Az ünnepélynek legkimagaslóbb pontja Prónai *Nagyszonyunk* c. melodramája volt. A verses szöveg az ezeréves magyar Mária-tisztelet kimagasló jeleneteit örökítette meg, kezdve azon a jeleneten, amikor Szent István Szűz Máriának felajánlotta a magyar koronát. A szövegben elmondott eseményeket a gimnázium tanulói élőképsorozatban jelenítették meg. A bujdosó fejedelem, Rákóczi Ferenc hamvai leendő hazatérésének ünnepi hangulatában írta *Rákóczi zászlaja* c. melodrama szövegét, a zenei rész Szent-Gály Gyulától való. Műfordításai közül Assisi Szent Ferenc Naphimnuszának olaszból való fordítása érdemel említést.

A túlnyomóan leíró költemények mellett nagy kedvvel foglalkozott drámaírással. Az *Egri leány gyűrűje* c. történeti drámáját 1904-ben a Magyar Színházban elő is adták. Dugonics óta ő volt az első piarista, kinek színműve nyilvános színházban előadásra került. A három felvonásból álló dráma Eger várának 1552-i ostromáról szól. A történeti események közé szövődik Eger legszebb leányának, Kispéteri Annának és a derék vitéz hadnagynak, Pető Gáspárnak szerelme. A dráma lelke Anna, kinek gyűrűje az egyik játék alkalmával Gáspárhoz került zálogba. A leányt, mielőtt gyűrűjét kiváltaná, a törökök elrabolták. A harcias egri leányzó nem siránkozott a fogságban, hanem bátorságával és szépségével meghódolásra kényszerítette a kemény török vitézeket. Gáspár hadnagynak a szíve is sajgott Anna után, és egy alkalommal Pityke cigány segítségével meg is próbálkozott a kiszabadításával, vállalkozása azonban sikertelen maradt. Amikor azonban a vándor lantos, Tinódi hírül hozta a várbelieknek, hogy a török sereg általános csüggedése miatt az ellenség már csak egy rohamot indít a vár ellen, akkor magyar részről is megindult a támadás, és ennek az egriek győzelme lett az eredménye. Gáspár hadnagy kiszabadította kedvesét, majd elnyerte kezét.

Prónai az ifjúság számára rendezett színházi előadásra készítette ezt a drámáját. Az önfeláldozó hazaszeretet, a tiszta szerelem és a mély vallásosság egybefonódásának bemutatása volt a célja. Eddig Budapesten ilyen színmű nyilvános színházban nem került bemutatásra. Az úttörés nem is ízlett a baloldali sajtónak, és eléggé gúnyos hangon emlékezett meg az előadásról. A lapok komolyabbik része ellenben elismeréssel adózott a szerzőnek, és nemcsak a nevelői célzatot méltányolták, hanem a darab költői értékeit is. A szerencsésen megválasztott történeti események közé fonódó romantikus szerelmi történet és

Szent-Gály Gyulának ízlésesen összeállított zenéje sokban hozzájárult a dráma előadásának szép sikeréhez.

Kéziratban még három, teljesen kész drámáját olvashatjuk. Az *Arany legenda* című művében a középkor mélyen megrendítő legendáját, a szegény Henrikről szóló legendát dolgozta föl drámává Hartmann von Aue, de különösen az amerikai író, Longfellow ugyanilyen című műve nyomán. Az Arany legendánál jóval értékesebb drámája a szintén kéziratban maradt *Arany virág* c. négyfelvonásos mesedramája. A mesejátékot 1905-ben írta, és Kun László szerezte hozzá a zenét. A drámát annakidején átadták Beöthy László színikazgatónak, aki előadásra el is fogadta, de eddig ismeretlen okok miatt elmaradt az előadása. A költői szépségekben bővelkedő mesedráma Fehér király leányának, Aranyvirágnak és Marci nevű kondás fiúból Márton királyfivá lett bátor vitéznek csodálatos történetét és a királyleánnyal való egybekelését meséli el. A szépséges királyleány kezét három királyfi is meg szerette volna szerezni, de mivel csak Marci tudott helyesen megfelelni a király kérdésére, a leány az ő felesége lett. A fiatal pár azonban nem sokáig lehetett boldog, mert a fiatal feleséget a tündérek elrabolták. A bánkódó férj felesége keresésére indult. Bolyongásai közben megfordult a Fekete király országában is, majd minden akadályt legyőzve Miska nevű vitéz szolgájával bejutott Tündérországba. A tündérek királynéja Tünde Ilona magának akarta megszerezni a fiatalság forrásában megszüpült Márton királyfit, de minden törekvése hiábavaló volt. Márton királyfi bánatába belehalt. Később azonban új életre keltették, és az elvarázsolt Aranyvirágot is visszavarázsolták. A két fiatal lélek ismét egymásé lett, és hattyúktól vont kocsin hagyták el a tündérek bűvös országát.

A mesedramát prózában írta meg, de szépszámmal található benne verses rész is. Ezek a lírai részletek Vörösmarty Csongor és Tünde c. mesedramájának pompázó nyelvére emlékeztetnek. A magyar népmese kincses világából is bőven merített, és jól felhasználta a dráma megírásában. A dráma prózai szövegébe ékelt versek egy részét énekszöveggé illesztette a cselekmény folyamába.

A mese világából a magyar faluba visz el a *Böske nótája* c. háromfelvonásos népszínműve. Hont megye egy falujában pereg le az eseménysorozat. Szereplői a magyar falu jólismert alakjai: Kelemen István, a jómódú falusi gazda, aki Rózsika lányát Pesten kisasszonynak neveltette. Az egyszerű szereplők között találjuk a koldusasszony árváját, Basket és mostohaanyját, Patakinét, majd jelentős szerephez jut Kelemen gazda aratója, Mihály bácsi és a marokszedő lányok.

A falusi nép köréből vett szereplők mellett az úri osztályt a falu gyengeerkölcsű jegyzője, Bihari Zsiga képviseli. A romlott jegyző meg akarta szöktetni a tapasztalatlan Rózsikát. Erről azonban tudomást szerzett Böske, és tőle tudták meg a falusi lányok, akik az esetet nótába foglalták, és mint Böske nótáját dalolták el Rózsikáék ablaka alatt. Miután a nótát a jegy ő is meghallotta, kirohant a mezőre, és a Patakiné libáit legeltető Böskét kegyetlenül megverte, több kedves libáját pedig agyonverte. A szerencsétlen leányt Kelemen gazda szabadította ki veszedelmes helyzetéből. A jegyző azonban csakhamar alaposan megjárta. Sikasztásért és zsarolásért csendőrkézsre került. Böske egy derék szolga legénynek lett a felesége, Rózsika pedig végleg megszabadult romlottéi kölcsű udvarlójától.

A dráma alakjai életszerűek. Kelemen István személyében a jómódú, de még

többre vágyó szorgalmas ember típusát rajzolta meg. Nincs megelégedve sorsával, hanem följebb szeretne jutni, s ezért leányát kiszakítva környezetéből Pesten neveltette, de ezzel egyúttal boldogtalanná is tette. A megtestesült gonoszságnak festette le a falu jegyzőjét. «Pénz, élvezet, multság, ez a fő, a többi mellékes» – adta ajkára egyik helyen. Egyébként a jegyző önmaga is belátta hibáit, de nem is gondolt arra, hogy jobb életet kezdjen. A falu egyszerű leányai egészségesek, jókedvűek. Ezek ajkán terem a magyar nóta, s így szemtanúi vagyunk a Böske nótája megszületésének. Egyébként Böske agyonsanyargatott és kiéhezett árva. Mostoha körülményei között is állandóan dalol, valóságos nótafája a falunak. Patakiné kétszínű, sokat beszélő, szívtelen mostoha. Az arató Mihály bácsi jóképű magyar ember, aki nem jön zavarba, amikor gazdájukat az aratás befejezésekor üdvözölnie kell, hanem szép kerek beszéddel megadja módját a tisztességnek.

A színes és rikító magyarkodás hiányzik Prónai munkájából. Sokkal jobban ismerte a falu népét, semhogy beleesett volna a népszínműírók általános hibájába, akik csak «az irigylésreméltó falusi jólétet és a pompázó ruha viseletet» mutatták be szórakozni vágyó városi közönségünknek.

Irodalmi hagyatékában lapozgatva több drámához találunk még tervezetet, így többek között két történeti vígjáték megírását tervezte. Az egyiknek tárgyát Mátyás király korából vette, és *Bolond a trónúton* címen egyes részeket meg is írt belőle, a másik pedig az 1848-as szabadságharc idejében játszódott volna le. Igen nagy kár, hogy Prónai drámái közül csak egy került a nyilvánosság elé, mert a többi is, de különösen az Aranyvirág című mesedráma és a Böske nótája című népszínműve a színpadon jól megállta volna a helyét.

* * *

Prónai ízig-vérig piarista lelkét nagyon érdekelte az egyetemes piarista rend múltja. Elsősorban arra a kevesektől vizsgált kérdésre akart feleletet kapni, vajjon milyen hely illeti meg Kalazanci Szent Józsefet a nevelés történetében, és mik voltak azok az eredeti és korát messze megelőző eszmék, amelyek a rend alapítóját a legnagyobb nevelők sorába állították. A kérdéssel való foglalkozás időszerűségét a piarista iskolanyitás háromszázéves évfordulója szolgáltatta (1897). Ebben az évben Rómában áttanulmányozta a rend alapítójának mintegy háromezer levelét és egyéb kézirati hagyatékát. A római anyagázon kívül más rendházakban is talált kisebbszámú levelet, és ezeket is átvizsgálta. Az olaszországi tanulmányút eredményeit *A piarista iskolák kezdete* c. művében tette közzé. Prónainak ez a műve a magyar pedagógiai irodalomban jelentős alkotás volt. Minthogy a rend alapítója semmiféle nevelési munkát nem írt, ezért a nevelés történetének magyar írói jóformán semmit sem tudtak nevelési gondolatairól. A keveseknek hozzáférhető levelek azonban szent emberre és nagy nevelőre vetítenek fényt. Ezek alapján állapította meg, hogy Kalazancius intézményei korában egyedülállóak voltak. Az életre való gyakorlatibb nevelésnek a rend alapítója volt az első kezdeményezője és az újkori népnevelésnek Pestalozzit és követőit jóval megelőző alakja.

A szent rendalapító lelkületéből minél többet igyekezett magáévá tenni. Ezt a lelkületet azonban nemcsak önmagában melengette, hanem tanítványai lelkébe is iparkodott átültetni. Ahol csak lehetett, mindenütt önérzetesen kidomborította a piarista nevelés jellegét. Ennek a célnak a szolgálatára szánta *A piarista deák kis kalauza* címen összeállított művét. A kis kalauz egy egész életre szándé-

kozott útmutatást adni a piarista iskolák padjaiban nevelkedő tanulóknak. A fennkölt szellemű bevezető után megismertette a diákokkal a rendalapító életét és a piaristák magyarországi múltját. E mellett bemutatta a jeles magyar piaristákat és a híresebb piarista tanítványokat. Prónainak életrevaló és egészen a mai napig fennmaradt kezdeményezését méltán köszönte meg az egyik levélíró a következő szavakkal: «Többet ér ez a kis füzet sok vaskos kötetnél s nevelő hatása is nagyobb és áldásosabb akárhány ifjúsági könyvtárnál».

* * *

Jelentős szerepet játszott Prónai a saját korában mint irodalomtörténítő. Irodalomtörténítő tevékenységének legtekintélyesebb része a piarista rend múltjával kapcsolatos. Nagyobbára a XVIII. század második felének ama területe volt kutatásainak tárgya, amelyhez mások csak nehezen férhettek volna hozzá. A piarista iskoladrámákról és a drámák művelődéstörténeti szerepéről sok érdekes adalékot kutatott föl a rendi levéltárakban. Úgy látszik, egyetemi mesterei hívták föl erre a figyelmét, mert doktori értekezése is már ebből a tárgykörből való. Ez az értekezése Simái Kristóf: Váratlan vendég és Mesterséges ravaszság c. drámái közötti kapcsolatot vizsgálta meg. Fölkutatta ezenkívül a két dráma forrását, és szemléletesen mutatta be a már világi színpad számára dolgozó Simái drámaírói műhelyét.

Színháztörténeti és irodalomtörténeti szempontból egyaránt figyelemreméltó tanulmánya *A piaristák színjátéka Pesten* c. műve. Erre vonatkozólag már Prónai előtt is sok dolgot felkutattak, de ő még jónéhány ismeretlen adatot talált, és ezek alapján írta meg a pesti piarista iskolával kapcsolatos 18. századi színjátszás múltját. Ez a múlt szinte egyidős a pesti rendház megalapításával. Felfedezése alapján tudjuk, hogy ez az iskolai színpad volt Pest városának első színpadja. Kutatásaival szemléletes képet nyújtott a kezdetleges színpad berendezéséről, életszerűen mutatta be a tanulók játékát, de megismertetett a drámaírók munkájával is. A munka függelékeként közölte a pesti piarista gimnáziumban előadott iskoladrámák és egyéb előadások jegyzékét és színlapjait, továbbá Benyák Bernát: *Megszégyenült irigység* c. iskoladrámáját.

Az iskoladrámák előadása nemcsak a tanulókat érdekelte, hanem valóságos társadalmi eseményszámba ment. A tanulók szülei mellett mások is szívesen végignézték egy-egy dráma előadását. E miatt ezeknek az előadásoknak jelentős volt a művelődéstörténeti szerepük. Ezt a kérdést helyezte egészen új megvilágításba a Békefi-Emlékkönyvben megjelent *Az iskolai színjáték a XVIII. század társadalmának életében* c. dolgozatában. A magyar színügy történeti fejlődéséről és rendjének jelentős művelődéstörténeti küldetéséről sok új szempontot tárt fel. A magyar színügy történetére vonatkozóan mint érdekes adalékot érdemes megemlíteni *Pest legrégebb színháza* c. az Életben megjelent írását.

A piarista iskoladrámákkal kapcsolatban Prónainak szép tervei voltak. Németh" Károly rendtársának hatékony közreműködésével összeállította A kegyesrendiek magyarországi iskoláiban 1670-1778-ig előadott drámák jegyzékét. Ezt a jegyzékét Prónai halála után Császár Elemér tette közzé az Irodalomtörténeti Közlemények 1915-i évfolyamában. A különböző rendházak házi könyvtáraiban kéziratban található iskoladrámák kiadására készült. A drámákat és rendtársainak egyéb irodalmi hagyatékát *Piarista Könyvtár* címen szándékozta egybegyűjteni. E szép tervek valóraváltását azonban korai halála megakadályozta.

Az előbbieknél nagyobb jelentőségű műve *Dugonics András életrajza* c. 1903-ban megjelent munkája. Az életrajz megírására a szegedi Dugonics Társaság pályatétele nyújtott alkalmat. A munka a Társaság és a szakkritika részéről egyformán szíves fogadtatásban részesült. A nemzeti felújulás legnépszerűbb írójának első komoly életróját és elfogulatlan értékelőjét üdvözölte Prónai művében a kritika. A munka megírásához aránylag kevés feldolgozott anyaggal rendelkezett. Prónai előtt Karácsonyi Krizosztom írta meg röviden Dugonics életrajzát a *Magyar példabeszédek és jeles mondások* c. kiadványa bevezető részében, drámairói munkásságára pedig Heinrich Gusztáv és Bayer József kutatásai szolgáltatottak kész anyagot. Hogy azonban teljes képet nyújthasson az íróról, ahhoz sok részletkutatásra volt szükség. Szorgalmas és kitartó munkával elvégezte ezt. Az adatok pontossága minden művének jellemző vonása, s ez az egyik tudományos erénye a Dugonicsról írt életrajznak is.

Prónai munkája elsősorban a még kevésbé ismert részletek kidomborítására törekedett. Így többek között híres regényéről, az Etelkáról és regényeinek a történelemhez való viszonyáról rajzolt egészen újszerű képet. Dugonicscsal kapcsolatban a korrajz tágabb keretű megrajzolására és a magyaros iskola eléggé nem méltányolt érdemeinek kiemelésére is módot talált. «Az életrajz pontos, megbízható, elfogulatlan. Jól is van megírva. Egyszerűen, világosan, magyarul» – írta róla Császár Elemér.¹³ A jól sikerült munka íróját a Dugonics Társaság 1200 K-val jutalmazta meg.

Az újabb történeti kutatás sok új adatot és szempontot hozott napfényre Dugonicscsal kapcsolatban. Regényeit összefüggésbe hozták a barokk regénnyel és az új humanizmussal, mások pedig a népiesség szempontjából helyezték eddig ismeretlen megvilágításba. Ezek a legfrissebb kutatási eredmények természetesen vagy teljesen hiányzanak Prónai művéből, vagy csak érintve vannak, és ennyiben az életrajz ma már több helyen kiegészítésre szorul. Hiánynak azonban csak ma érezzük ezeket, korábban mindezekről senki sem tudott. Történeti szemmel mérlegelve az értékét, azt mondhatjuk: az íróinkról készült életrajzok sorában Prónai művét előkelő hely illeti meg.

Prónai érdeklődését azonban nemcsak a rendje múltjával összefüggő irodalomtörténeti kérdések kötötték le, hanem egyéb dolgokról is szívesen írogatott. *Futó csillagok* c. írói arcképsorozatában irodalmunk tíz, fiatalon elhunyt írójának jellemképét mutatta be az ifjúságnak (Ányos, Dayka, Szentjóni Szabó, Kármán, Csokonai, Czakó, Petőfi, Kerényi, Tóth Ede és Reviczky). A kis jellemképek először egyenként jelentek meg, mégpedig a Petőfiről szóló az Életben, a többi pedig a Magyar Szemlében, és csak később gyűjtötte össze egy kötetbe. «E lapokon korán elhunyt költőink kiválóbbjairól óhajtunk szólni; nem a krónikás hangján, hanem inkább szeretettel, mint ahogyan a kandalló mögé gyült család szokta emlegetni korán elhunytjait» – olvashatjuk a munka bevezető részében. A kedves és hangulatos stílusban megírt kis tanulmányok jól megfeleltek céljuknak.

Korábban sokat vitatott kérdéshez szólt hozzá, amikor az Irodalomtörténet 1912-i évfolyamában kifejtette a Zrínyiász főgondolatáról vallott fölfogását. Az eposz alapeszméjének kettősségét először Prónai hangoztatta kellőképpen, és észrevételei nyomán ment át ez a gondolat a köztudatba. Az Egyetemes Philológiai Közönyben Széchy Mária és Wesselényi Ferenc közismert történetének egy latinnyelvű feldolgozását ismertette a *Murány ostroma latinul* c. írásában, a Századokban pedig *Mikes Kelemen mint aktor* c. cikkében a tizenhétéves Mikes egy

Kolozsvárott előadott iskola drámához fűződő színjátszásáról írt. A Rudolf-Emlékalbumban A szenvedő Jézus népmondáinkban való szereplését állította össze. Lévay József nyolcvanadik születésnapjára az Életben írt az agg költő egyéniségéről és költészetéről közvetlenhangú méltatást.

Irodalomtörténeti és rendtörténeti kérdésekben egyaránt támogatója és jóbarátja volt Prónainak rendtársa, Csaplár Benedek. Az iránta érzett háláját és kegyeletét róta le, amikor a Szent István-Társulat Tudományos és Irodalmi osztályában emlékbeszédet mondott róla. A nyomtatásban is nyilvánosságra került emlékbeszéd sok közvetlen vonást őrzött meg mesteréről. E mellett összeállította szerteágazó irodalmi munkásságát, és társadalmi téren szerzett érdemeit is helyesen méltányolta.

A régi mellett a napi irodalom is érdekelte. Elsősorban ifjúsági könyvekről írt. ismertetései és kritikái a Magyar Középiskola első évfolyamaiban jelentek meg, de egyéb lapokban is helyet kaptak ilyenfajta írásai. Mint jólismert irodalomtörténetíró került ismeretségbe Pintér Jenővel, aki akkor még mint vidéki tanár nagyobb könyvtáraktól távol valóságos száműzetésben írta első irodalomtörténetét. A munkát megjelenése után Prónai ismertette alapos körtekintéssel szintén a Magyar Középiskolában. Néhány ránkmaradt leveléből azt látjuk, hogy Prónai biztatása és buzdítása serkentette a mellőzés gondolatában gyötrődő és néha-néha e miatt munkakedvét veszítő Pintért a további munkára.

* * *

Prónai Antal működésének igazi élettere az iskola volt. Fiatal tanár korától állandóan foglalkoztatta a nevelés és tanítás fontosságának gondolata. Bátran szembefordult korának közfelfogásával, mely a minél több ismeret átadásában látta az iskola egyedüli célját, a nevelést ellenben figyelembe sem vette, vagy egyenesen szembehelyezkedett vele. A korabeli középiskolai tanterv az általános műveltség elsajátítását tűzte ki mint eszményi célt az iskola elé, és a kor anyagi gondolkodásának megfelelően az iskolának ezt kellett szolgálnia minden eszközzel. Az általános műveltség fogalmát senki sem határozta meg pontosan, és senkinek sem jutott eszébe, hogy megjelölje azokat a határpontokat, ahol ez a műveltség kezdődik és végződik. Sok mindent belemagyaráltak ebbe a tetszés szerint tágítható és szűkíthető általános meghatározásba, de csak kevesen gondoltak arra a ma már közkeletű tényre, hogy az általános műveltség fogalmából nem hiányozna a vallás-erkölcsös meggyőződésből fakadó világnézet sem. Prónai az 1902. évi Katolikus Nagygyűlés alkalmával Tankönyveink szelleméről¹⁴ tartott előadásában kijelentette: «A mai középiskola csak tanít, de nem nevel, pedig az iskolának, ha hivatását igazán akarja teljesíteni, elsősorban derék embereket kell nevelnie, mert mindenekelőtt ezekre van szükségünk. A tapasztalat azt mutatja, hogy lehet valaki tudós vagy művész, akinek dicsőségét félvilág hirdeti, lehet lángész, a hódítás nagy sikereivel megkoszorúzza, s mégis lehet bűnökbe merült gyarló ember, a társadalomnak, az emberiségnek sokszor inkább romlására és a maga vesztére. Bukásában sem a tudomány, sem a lángész, sem a művészet nem tudja fenntartani, mert ettől csak egy óvja meg az embert: őszinte erkölcs és vallásos szív». Az iskola sok mindennel megtömte korában a tanulók fejét, de üresen hagyta a szívüket, és gyenge erkölcsi útravalóval bocsátotta az életbe. Ezt az égető hiányt látta meg igen jól Prónai, és megszüntetését a «vallás-erkölcsös nevelés és a keresztény morál» alapján nyugvó tanítástól várta.

Tisztán állott szemei előtt az iskolai munka minőségét alakító három tényező: a tanár lelkülete, a tanterv és a tankönyv szelleme. Az első kettőn egyelőre nem állt módjában változtatni, a tankönyvírás terén azonban rálépett az új útra. Azt tapasztalta, hogy a tankönyvek nagy részének nem célja a gondos nevelés, a gyermek jellemének és lelkivilágának fejlesztése, hanem legtöbbször közömbös a vallással szemben, valósággal felekezetenküli: «Szól ez különösen a történelmi és magyar irodalmi tankönyveinkre, melyeknél legtöbb követelni valónk volna. Itt azt sem lehet mondani általában, hogy a közöny jellemzi őket, ezt felváltja igen jelentékeny részüknél a protestáns felfogás vagy a protestantizmusnak való feltétlen kedvezés. Némely történelmi tankönyv sokkal melegebben ír a protestantizmusról, mint a Megváltó születéséről s az első keresztényekről. A protestánsok merészen hirdetik tanaikat minden tárgyon keresztül, mi pedig alig merünk megszólalni igazunk védelmében. A reformáció történeti ismertetésénél általában csak a protestantizmus dicséretét zengik «az elernyed, megromlott» katolicizmus rovására. Vájjon ki meri a protestantizmusnak hátrányaira is felhívni a figyelmet, ki meri hirdetni azokat a károk, amelyeket a protestantizmusból eredő pártoskodás, gyűlölködés okozott az emberiségnek? Sokszor még katolikus iskoláinkban is csak előnyeiket, dicsőségüket ragyogtatják a protestantizmusnak. Ha ők fel tudják használni saját előnyükre a tankönyvek irányítását, mért ne tehetnék meg azt mi is?» Az említettekén kívül voltak még egyéb kifogásolható részletek és orvosolni való hiányok a korabeli történelmi tankönyvekben. Így többek között nem fordítottak kellő gondot az erkölcsi világrend uralmának bemutatására, és az írók nem ügyeltek eléggé a vallás tanainak, szertartásainak és az egyházi személyeknek tiszteletben tartására. Sokat hangoztatták a hazafiságot, de ritkán az erkölcsöt és az erényt, pedig ezek nélkül a hazafiság is csak üres szólam.

Teljesen kész és világos elgondolás élt a lelkében, amikor arra határozta magát, hogy jó és katolikus gondolkodásnak megfelelő tankönyveket nyújt a katolikus középiskolák ifjúságának. Elsősorban tankönyveit tették ismertté nevét ország-szerte. Nemcsak a gimnázium minden osztálya számára írt magyar tankönyvet, hanem a tanító-, tanítónőképző intézetek és a polgári iskolák számára is. A tankönyvek megírásánál elsősorban a nevelési célnak jól megfelelő olvasmányi anyag kiválasztására fordított nagy gondot. A tudós szárazságot és a fölöslegesen nehéz stílust kerülni igyekezett. Minden írásművét jellemző világosság, a gyermeki lélek fejlettségének megfelelő és könnyen tanulható nyelvi kifejezés tankönyveiben is benne van. Ezek az előnyök biztosították mintegy két évtizedre tankönyveinek életrevalóságát. Legtöbb tankönyvét egymaga írta, stilisztikai, poétikai és retorikai művét ellenben Bartha Józseffel együtt szerkesztette.

Prónai legtöbb tankönyve helyébe az általa hirdetett elvek még fokozottabb érvényesítésével készült új könyvek léptek, de az 1910-11-ben megjelent *A magyar irodalom története* című műve Sík Sándor, Alszegehy Zsolt és Brisits Frigyes átdolgozásában és kiegészítésben még ma is él. Prónai műve megjelenéséig a középiskolák nagy részében a protestáns Beöthy Zsolt irodalomtörténetét használták. Hogy ez a sok tekintetben kiváló munka nem mindenben felelt meg a katolikus középiskolák szellemének, azt az érdekeltek jól látták, de a helyzeten segíteni nem tudtak. Prónai előtt rendtársai közül is többen próbálkoztak a katolikus középiskoláknak megfelelő irodalomtörténet megírásával, de kevés eredménnyel. Végre neki sikerült olyan tankönyvet alkotnia, melyet bátran szembe lehetett állítani Beöthy tankönyvével, és bevezetésével nemcsak tudományos, hanem nevelési szem-

pontból is sokat nyertek a katolikus iskolák. A hivatalos körök nagy elismeréssel fogadták Prónai művét. Az egyik szempont, amit értékelték a munkában, az volt, hogy alaposan megrostálta a tankönyvbe való írók számát. Csak a valóban nagyok kerültek a munkába, de azokat aztán alaposabban bemutatta. Az írók műveit világnézeti és erkölcsi szempontból is mérlegre tette. Ez volt a másik jelentős újítása. Tankönyvében nem zárkózott el a legújabb irodalom elől sem, hanem bátran és komoly tárgyilagossággal először igyekezett azt rendszerbe foglalni. Újszerűek voltak a könyvnek az írókról nyújtott jellemzése és esztétikai méltatásai. Különösen Gyulai Pál és Riedl Frigyes klasszikus meghatározásaiból került át sok a munkába és rajta keresztül a köztudatba. Habár Prónai műve elsősorban katolikus iskolák számára készült, mégis hiányzik belőle minden egyoldalúság. Hivatalos bírálója, Katona Lajos «meleg bensőséggel és eleven színezéssel is kitűnő» nyelve mellett a politikai és felekezeti kérdésekben páratlan és minden egyoldalúságtól óvakodó állásfoglalását emelte ki.

Külön figyelemreméltó az irodalomtörténet mellé szerkesztett olvasókönyve. A legfontosabb irodalmi munkákat háziolvasmánynak szánta, különösen a hosszabb műveket. De hogy szempontokat nyújtson a tanulónak az olvasáshoz, azért ezekről a munkákról könnyebb fejtegetéseket vett föl az olvasókönyvébe. Az otthoni olvasásra nem szánt alkotásokat igen jól összeválogatott szemelvények alapján igyekeznek megismertetni a tanulóval. A lírai alkotások közül a legfontosabbak mind benne vannak az olvasókönyvben, és így a tanulónak és tanárnak bármikor rendelkezésére állnak.

Az irodalomtörténetben Prónai képeket is akart közölni, mégpedig az elméleti részben a nagyobb írók arcképét, az olvasókönyvben a nevezetesebb könyvek első kiadásának címlapját. A képek nagy mértékben emelték volna a könyv értékét, érdekességét és tetszetősségét. Úgy látszik, kiadói nehézségek miatt nem sikerült kedvelt gondolatát megvalósítania.

Az idő mutatta meg legjobban Prónai művének értékét. A katolikus középiskolák ifjúságának legnagyobb része immár három évtizede az ő művéből ismeri meg irodalmunk nagy alakjait, és örökértékű alkotásaikban rejlő erkölcsi, hazafias és művészi szellemet is Prónai Antal irodalomtörténete közvetítésével szívja magába. Nevelés szempontjából ez a tankönyv már eddig is derék hivatást teljesített.

Tankönyveivel kapcsolatban meg kell még emlékeznünk a középiskolai tanulók részére kiadott segédkönyveiről. A Bán Aladár gondozásában megjelenő *Segédkönyvek a magyar nyelv és irodalom tanításához* című sorozatban jól megírt bevezetés kíséretével bocsátotta közzé Dugonics András: *Etelka Karjelben* című drámáját. A Bartha József és Prónai Antal szerkesztésében megjelenő *Irodalomtörténeti olvasmányok* című vállalkozásban az előbbihez hasonló módon és céllal Dugonics Etelkájából adott ki válogatott szemelvényeket. Az *Új szavalókönyv* című gyűjteményével elsősorban a tanuló ifjúságnak óhajtott szavalásra alkalmas költeményeket nyújtani, de kezére kívánt járni az iskolai ünnepélyek rendezőinek és az önképzőkörök vezetőinek is.

* * *

Szilárd katolikus meggyőződését és a katolikus vallás erkölcsi pilléreire nyugvó pedagógiába vetett hitét nemcsak tankönyveiben, az iskola falai között hirdette, hanem a tanári közélet nyilvánossága előtt is. Az egyház- és vallásellenes áramlatok, a romboló nemzetközi szellem ebben a korban bomlasztóan hatott a tanárság köz-

szellemére és ezzel az iskolára. A keresztény hitűkhöz hű és erkölcsi meggyőződésükben tántoríthatatlan nevelők közül Prónaival együtt sokan átértékelték ezt, és a bajokon segíteni igyekeztek. A vallási és nemzeti érzést egyaránt pusztító erők ellensúlyozására alakították meg a Katolikus Középiskolai Tanáregyesületet. Amikor ez az egyesület megalakult, alapítói jól tudták, hogy céljukat öntudatosan szerkesztett folyóirat nélkül elérni nem tudják. Olyan férfiakra volt tehát szükség, akik lelkük mélyén átértékelték az ilyen lap szükségét és fontosságát, s készek voltak belevinni tartalmába tiszta meggyőződésüket és egész tudásukat. Életet kellett lehellni az egyesület működésébe, és lelkes gárdát toborozni a lap íróiból. Ennek az ügynek leglelkesebb mozgóatója Prónai Antal volt. Jóbarátjával, Andor Józseffel karöltve indította meg 1908-ban a *Magyar Középiskola* című pedagógiai lapot tervszerű elgondolással és világos munkatervvel. Egy év múlva a szerkesztés gondja egymagára Prónaira hárult, és egészen az 1912. év végéig látta el ezt a feladatot. Ebben az évben rendtársai bizalma és elismerése rendi kormánytanácsossá választotta, a rend főnöke pedig titkárává nevezte ki. Ekkor, mivel munkakerijét nem oszthatta meg a rendi ügyek és a lapszerkesztés gondjainak intézésével, nagynehezen megvált szerkesztői hivatásáról, és Friml Aladár barátjának adta azt át. Közreműködését azonban nem vonta meg a laptól, hanem még egy évig résztvett szellemi irányításában. Csak akkor kellett végleg otthagynia a szerkesztőséget, amikor a Katolikus Tanáregyesület másodelnökévé választották. Ezt a díszes helyet egyre gyengülő egészségi állapota miatt azonban már nem tudta elfoglalni.

A Magyar Középiskola és a katolikus pedagógia sokat köszönhet Prónainak. A folyóirat első számában közzétett beköszöntésben kitűzte az egyesületbe tömörült katolikus középiskolai tanárok elé a célt, amely felé törekedniök kell. Az eszmény pedig a következő volt: a középiskolának magyar nemzeti szelleműnek kell lennie, amely vallás-erkölcsi alapon álló művelt embereket nevel. Korábban az általános közfelfogáson felülemelkedve a nevelést jelölte meg a jövő középiskola munkájának középpontjául. Szerkesztő utódja vallomása szerint nem törődve azzal, hogy az egyesületbe tartozó hívők között is akadt hitetlen, sőt akadt ellenség is, az elvhűség legkisebb sérelme nélkül kitarított a célkitűzés mellett: «Hitet akarunk tehát vinni az iskolába, mely hevít, mely az ifjú lelkeket oltóág gyanánt megnemesíti, hitet nemzetünk jövőjében s hitet a vallásnak semmivel sem pótolható igazságaiban . . . Ideálunk a testben, lélekben edzett ifjúság, a hazának igazi reménye: szemében az értelem sugarai, szívében a frissesség és akaraterő. De ezt az ifjúságot is jobban magunkhoz kell fűznünk: meg kell nyernünk, szívéhez férköznünk; ha mi nem tesszük, alig kerül ki a kezeink közül, zsákmányul esik ellenségeinknek, akik hamarosan szívébe oltják azon elvek gyűlöletét, amelyek szeretetére mi nem oktattuk kellő erővel.»

A Magyar Középiskola Prónai elgondolásában mindenekelőtt a gyakorlati életet szolgálta. Mindaz, ami a magyar középiskolát, a tanárt és tanítványt érintette, helyet kapott lapjában. A középiskola ügyét szolgáló minden hozzászólást szívesen fogadott, de a torzsalkodást kizárta.

A lap gondos szerkesztésével sokat törődött. A szerkesztésben utódja, Friml Aladár szerint munkatársai mindenkor kellemes emlékeik közé fogják sorozni azokat az órákat, amikor meghívta őket szerzetesi otthonába, hogy tanulságos eszmecsereben megvitassa velük a lap szellemi részét, és kioassa a szerepeket. «Ilyenkor láthattuk, mennyire szívéhez nőtt ez a folyóirat, figyelme mindenre kiterjedt, részletes kritika tárgyává tett minden közleményt.»¹⁶ A gondos szerkesztés mellett a

higgadt komolyság jellemezte Prónai szerkesztői munkáját. A szelíd komolyság egyéniségének egyik legjellemzőbb vonása volt, és ez visszatükröződött a Magyar Középiskola hangján. Szerénysége mögött azonban komoly tudás és alkotó munkakedv feszült, s amelynek nyomait a lap tartalmában szemlélhetjük. Ennek köszönhető, hogy nemcsak a katolikus, hanem az egyetemes magyar tanárság előtt is elismerést szerzett lapjának.

A szerkesztés gondjai mellett maga is írogatott a folyóiratba. Nem az elméleti, hanem a gyakorlati nevelésnek volt a híve. Folyóiratának is ilyen volt az iránya, és erről tanúskodnak a lapban megjelent cikkei. Nyitott szemmel járt az iskolában, és a kis tanulókkal való bíbelődés közben akadt az a gondolata, hogy elsős diákjairól az elsőéves tanár jellemrajzokat írjon, magatartásukból jövőjükre próbáljon következtetni. Amikor tanítványai már hosszabb ideje kint voltak az életben, újra elővette a megsárgult lapokat, és megvizsgálta, vájjon mennyire váltak be a jóslatok, és teljesültek-e a remények? Az iskolai megfigyelések számára lapjában külön rovatot nyitott, s ennek *Mi lesz tanítványainkból* című írása volt az első közleménye. Máskor *Egy ütés történetét* mondotta el drámai hangon. Emlékei gyakran visszavisszaszálltak gyermekkorába, és az elsősök nevelője a saját elsős diákkoráról mesélt el néhány érdekes élményt meleg és közvetlen hangon *Amikor én elsős voltam* című visszaemlékezésében. Az életszerű és novellisztikus modorban megírt cikkek a tanári önnevelést szándékozták szolgálni, és erre igen alkalmasak és időszerűek ma is.

Prónai írásaiban számos olyan gondolat és kezdeményezés található, melyek mint értékes újítások csak a legújabb korban mentek át a köztudatba. Ezek közé tartozik a magyar dolgozatokról vallott felfogása is. A száraz reprodukcióval megelégedő tételek szerinte nem felelnek meg a gyermek lelkivilágának, elnyomják alkotókedvét, és háttérbe szorítják egyénisége kibontakozását. Ezzel szemben az élményi dolgozatok jelentőségét hangsúlyozta. Hogy nagyobb nyomatékot adjon addig egészen szokatlan felfogásának, tanítványai élményi dolgozataiból tizenhatot bemutatott *A magyar gyakorlatok tételei* című cikkében.¹⁶ Gondolatai azóta a hivatalos kiadványokban, többek között a gimnáziumok számára kiadott Részletes Utasításokban is helyet kaptak, és éppen ez mutatja legjobban korában egyedülálló sürgetéseinek helyességét.

A Magyar Középiskola megindulása idején a hivatalos tényezők is egyre jobban kezdték átérezni a valláserkölcsei nevelés nélkülözhetetlenségét. Többször szó esett erről a képviselőházban is, és az itt elhangzott véleménynyilvánításokban a Magyar Középiskolában hirdetett elveknek igazolását látta. De nemcsak ezt a jóleső elismerést fejtegette a *Középiskolai kérdések a képviselőházban* című közleményében, hanem megrajzolta néhány tömör sorban annak a nevelőnek az alakját, akinek a vallásos meggyőződést és a komoly hazafias elveket az iskolában éltetnie kell. «Már elmúlt az az idő – írja – amikor a tanár a katedrájáról pusztán tantárgyakat taníthat, a mai helyzet embert kíván, aki megérti korát, nem burkolózik a terméketlen elméletek ködébe, hanem nyílt elmével és nyílt szívvel szent hivatást gyakorol; a mai tanárnak apostolnak kell lennie, hogy vezesse az ifjúságot a hasznos tudás felé, rá tudja nyomni az ifjú lélekre az elvek szentségét s meg tudja őrizni a rábízott ifjúságot a szeplőtelenség számára. Ez a jövő tanárgenerációjának feladata.»¹⁷ Amikor szóbakerült a katolikus tanárképző felállításának gondolata, Prónai Antal tette le az első adományt az új intézmény otthonának felépítésére. Az intézmény ma Szent Gellért-kollégium néven ismeretes, és más nemes célt szolgál.

A Magyar Középiskola mellett a *Iuventus* című latinnyelvű ifjúsági folyóirat megindításának gondolata is Prónai agyában született meg. A századfordulón sokat vitatkoztak a latinnyelvi tanítás fokozatos hanyatlása miatt, és az okok után kutattak. Egyesek a rossz tankönyvekben találták meg a hibát, mások a módszert ostromozták, a tanulókról azonban egyformán megfélekedtek. Prónai a tanulókra terelte a figyelmet, és a már régen megszokott dolgok helyett valami újat akart adni a tanulók kezébe. A klasszikus szövegek mellé a mindennapi eseményekről szóló kisebb latin olvasmányok, tréfák, megemlékezések stb. közlésével szándékozta a latin nyelvet közelebb hozni a diákok elhidegült értelméhez. Az érdekes tervet 1909-ben vetette föl¹⁸ és ugyanezen év decemberében megjelent az első szám. A lap iránt csakhamar nemcsak az országban, hanem sok külföldi államban is élénk volt az érdeklődés. Jóformán minden európai államban olvasták a magyar diákok részére tervezett latinnyelvű lapot: a *Iuventust*. A lap megindítása óta már több mint három évtized telt el, és a folyóirat kiállotta e tekintélyes idő próbáját, mert még ma is él. Az első világháború alatt néhány évig szünetelt a megjelenése, de a békésebb idők beálltával újra fölelevenítették, és a jelen tanév elején lépett át a huszonhatodik évfolyamába. Nemcsak mint nevelési eszköz lett a *Iuventus* ismertté sokhelyütt, hanem művelődéstörténetünk is bővült egy érdekes adalékkal, a szerény diákújsággal, aminőt más nép eddig nem tudott fölmutatni.

A sokoldalú és minden téren hasznos és eredményekben gazdag munkája közben az 1913. év novemberében súlyos agybántalom támadta meg. Betegsége műtéti beavatkozást tett szükségessé. Szinte mozdulatlan tehetetlenségben és fájdalmas kínok közt eltelt hosszú hetek után Lajos öccse családi körében – ahová maga vágyódott – újra visszatért öntudata. A mindig tervező és szüntelenül dolgozó agy ismét szellemi táplálék után vágyott. A ház erkélyén fáradt teste gyönyörködött a tavaszi napsugárban, s közben folyóiratokat olvasgatott, sőt irodalmi kérdések is foglalkoztatták. Kedves lapja, a Magyar Középiskola után is érdeklődött, de olykor-olykor bús lemondás volt szavaiban, mert érezte, hogy ettől és más alkotásaitól is rövidesen meg kell válnia. Az első műtét csak átmenetileg segített súlyos baján, és agydaganata megújult. Régi fájdalmai újra visszatértek, sőt fokozódtak. Május elejétől teljes érzéketlenségben eszméletlenül feküdt. Súlyos állapotán a második műtét sem változtatott, hanem egészségi helyzete napról-napra rosszabbodott, és 1914. május 29-én 43 éves korában meghalt.

Prónai Antalban a magyar keresztény kultúra és a piarista rend korának egyik igen értékes munkását veszítette el férfikora derekán. A lankadatlan szorgalom és munkaszeretet, az eszményekért hevülő lelkület, a bensőséges és összhangzó lélek mindenki előtt vonzóvá varázsolta egyéniségét. Zsenge éveitől kezdve tudatosan készült tartalmas életművének megvalósítására. Munkásságának mozgó eszméje a vallás-erkölcsös nevelés szolgálata volt. E cél érdekében dolgozott egy évtizednél tovább magyar tankönyvein, nevelési irányú tanulmányai és lapszerkesztői tevékenysége is erre irányult. Egyéniségében szerencsés módon egyesült a *donum didacticum* és a *donum paedagogicum* isteni adománya. Ezt a csírákat a hivatástudat felébredésétől rendje nagyjainak szellemében alakította és ápolta önmagában. A piarista szellemben gyökerező önnevelés sarkalta Kalazanci Szent József életének és nevelési rendszerének tanulmányozására. A rend alapítójának nemesveretű egyéniségéből sok vonást átmásolt önmagába. De nemcsak a rendi élet ősforrásából merített erő hangolta egyéniségét eszményi piaristává, hanem a rend magyarországi múltjának és a magyar művelődés terén szerzett érdemeinek alapos ismerete is öntudattal telítette minden ízében piarista lelkét. A magyar piaristák

múltjából merített irodalomtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányai mások előtt is közismertté akarták tenni rendjének történeti értékeit, és ezzel a céllal készült a magyar piarista rendtartomány történetének megírására.

Irodalmi tevékenységével Prónai nem távolodott el az iskolától és a tanári hivatástól, hanem még jobban fokozta tanári értékét. Írásaiban lefektetett rendszerét az iskolában váltotta valóvá. A szelídlelkű és lelke mélyéig nyílt szerzetes a nevelésnek igazi művésze volt. A gimnázium első osztályában volt főnökéről, az «istenáldotta tanárról» írva, saját magát is megjellemezte. «Tanító és nevelő volt ő a szó legnemesebb értelmében, akinek az iskola volt a levegője, ahol szeretett lenni, dolgozni, vesződni, akinek öröme telt a gyerekekben, le tudott hozzá ereszkedni, hogy magához emelje, aki elnéző volt gyengesség nélkül és szigorú, – de szeretettel.»¹⁸ Schütz Antal mint tanártársa írta róla: «Nevelői tevékenysége előkelő fejezet a pesti piarista gimnázium történetében.»²⁰

A magyar pedagógiai irodalom terén kifejtett működését becsülte meg a Magyar Paedagogiai Társaság, amikor 1912-ben meghívta rendes tagjai közé. Szellemi kiválóságát korának katolikus vezéregyéniségei is számontartották. Prohászka Ottokár mint a Katolikus Kör elnöke Prónai közreműködésével és tanácsaival akart lelket verni a Körben rendezendő felolvasásokba. A Magyar Kultúra megindulása előtt Bangha Béla is munkatársnak hívta meg. A Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtár-bizottsága a nagyszabásúnak tervezett vállalkozáshoz szintén közreműködését kérte. A Szent István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya már 1900-ban tagjai közé választotta.

Nemes emberi és papi lelkületét rendtársai is megbecsülték. Mint rendtárs csendes és barátságos, szolgálatkész és nemeslelkű volt, kinek nem voltak ellenségei, csak barátai és tisztelői. «Csak rá kellett tekintened szép magas alakjára, szelíd arcára, mély értelmet tükröző homlokára, jóságos, méla szemekre, melyekből a hűség és barátság melege fénylett és rögtön megértetted, hogy olyan egyéniséggel állasz szemben, kiből rajongás árad a jó Isten, kötelességei és tanítványai iránt, rendje, társai és szűkebb családja iránt pedig a szeretet.» Ezekkel a szép szavakkal jellemezte őt halála után házfőnöke. Rendjében szép jövő várt volna rá, ha korán nem kellett volna elköltöznie az örökkévalóságba. A piarista rend nagy szerzetes elődei, Horányi Elek, Simái Kristóf, Dugonics András és Csaplár Benedek szellemének örökösét és hagyományaiknak folytatóját tiszteli benne.

Prónai családi neve Czeckó volt, és csak később változtatta nevét Prónaira. A régi nemesi eredetű család Prónáról került Hont megyébe. Több Írásánál Antal Benedek és Bors álnevet használta. Kisebb cikkei P. A., p. a. és ab. aláírással jelentek meg.

¹ Apró megfigyelések az iskolában. Magyar Közéiskola. 1908. 368. 1.

² U. o. 368-69. 11.

³ U. o. 369. 1.

⁴ U. o. 368-69. 11.

⁵ U. o. 371. 1.

⁶ Bars 1889. március 17.

⁷ Ifjúság Lapja 1889. május 2.

⁸ U. o. 1889. június 3.

⁹ U. o. 1889. június 25.

¹⁰ Bars 1889. október 20. Beteljesült remények. Lissó, 1889. július 5.

¹¹ Kecskemét 1890. november 16.

¹² Veszprémi Közlöny 1892. április 17.

¹³ Egyetemes Phil. Közlöny 1904. 54. 1.

¹⁴ Magyar Állam 1902. október 25-26.

¹⁵ Magyar Középiskola 1914. 322 l.

¹⁶ U. o. 1908. 419. 1.

¹⁷ U. o. 340. 1.

¹⁸ U. o. 1909. 527. és 590. II.

¹⁹ U. o. 1908. 369. 1.

²⁰ Alkotmány 1914. máj. 30.